

زنجیره هه‌سه‌نگاندنیک له‌باره‌ی که‌رتی خانووبه‌ره له هه‌ریمی کوردستان

11-12-2021

نووسه‌ره‌کان

مه‌حموود بابان

کورتە : بازاری خانووبه‌ره له هه‌ریمی کوردستان نزیکه‌ی یه‌ک له‌سه‌ر سی‌ی کۆی وه‌به‌ره‌ییانی هه‌ریمی کوردستانی بۆ خۆی برد و، ئەمه‌ واده‌کات که‌ گۆرانکارییه‌کانی بایه‌خی زۆریان هه‌بن و کاریگه‌ری له‌سه‌ر که‌رته‌کانی دیکه‌ش دابنیت. ئەم که‌رته‌ به‌ یه‌کیک له‌ بازاره‌ چالاکه‌کانی ئابووری و جوله‌ی بازار له‌ سه‌نته‌ری پارێزگا‌کان داده‌نریت، نه‌ک هه‌ر ئەوه‌ به‌ لکو‌ کاریگه‌ری له‌سه‌ر سه‌رچاوه‌ سرووشتییه‌کانی وه‌ک ئاو و وزه‌ و، کۆی پیکه‌ینه‌ره‌کانی دیکه‌ی په‌یوه‌ست به‌ که‌رتی خانووبه‌ره‌ش داده‌نیت. له‌به‌رئه‌وه‌ش، هه‌سه‌نگاندن بۆ که‌رتی خانووبه‌ره‌ گ‌رنگه‌ هه‌روه‌ه‌اش به‌ پ‌یووستییه‌کی هه‌نووکه‌یی له‌ هه‌ریمی کوردستان هه‌ژمار ده‌کریت. لێره‌شدا هه‌ولده‌ده‌م به‌ زنجیره‌ هه‌سه‌نگاندنیک سه‌رنج بۆ ره‌هه‌نده‌ جیاوازه‌کانی ئەم که‌رته‌ رابک‌یشم که‌ بریتین له‌:

بەرابى

بازارې خانوبەره له هەرئىمى كوردستان نزيكەى يەك لەسەر سېى كۆى وهبەرھيئانى هەرئىمى كوردستانى بۆ خۆى برد و، ئەمە وادەكات كە گۆرانكارىيەكانى بايەخى زۆريان هەبى و كارىگەرى لەسەر كەرتەكانى ديكەش دابنيت. ئەم كەرتە بە يەكئىك لە بازارە چالاکەكانى ئابوورى و جۆلەى بازار لە سەنتەرى پارىزگان دادەنریت، ئەك هەر ئەوه بەلكو كارىگەرى لەسەر سەرچاوه سرووشتىيەكانى وەك ئاو و وزە و، كۆى پيگھيئەرهكانى ديكەى پەيوەست بە كەرتى خانوبەرهش دادەنریت. لەبەرئەوهش، هەلسەنگاندن بۆ كەرتى خانوبەره گرنگە هەرۆههش بە پيويستىيەكى هەنووكەى لە هەرئىمى كوردستان هەژمار دەكریت. ليرەشدا هەولدهدم بە زنجيره هەلسەنگاندنك سەرنج بۆ رەهەندە جياوازهكانى ئەم كەرتە رابكيشم كە بریتين لە:

بەشى يەكەم: كەرتى خانوبەره و بەرزبوونەوى نرخ

بەشى دووهم: كەرتى خانوبەره و خزمەتگوزارىيە سەرەتاييەكان

بەشى سىيەم: كەرتى خانوبەره و كرينشيني لە هەرئىمى كوردستان

بەشى چوارەم: ئالۆزىيەكانى كەرتى خانوبەره، كارى وهبەرھيئەر و كارى كۆمپانيا و نووسینگەكانى خانوبەره

بەشى پينجەم: سەرچاوه سرووشتىيەكان (ئاو) و كەرتى خانوبەره، ئەزموونى سەنگافۆره

بەشى شەشەم: كەرتى خانوبەره و شارسازى

بەشى حەوتەم: ئاستەنگ و دەرەتەكانى مۆلكدارى، سىستىمى باج و كەرتى خانوبەره لە هەرئىمى كوردستان

بەشى هەشتەم: رۆلى داتا و تەكنەلۆژيا (ژيرى دەستگرد) لە كەرتى خانوبەرهدا

بەشى نۆيەم: بازارى شوپنە بازركانىيەكان لە هەرئىمى كوردستان

بەشى دەيەم: ئاماژەكانى نيو راپرسى ناوهندى ليكۆلينيەوى رووداو

بەشى يانزەيەم: ئاسۆى كەرتى خانوبەره لە هەرئىمى كوردستان

بەشى دووانزەيەم و كۆتايى: پيشنيازهكان بۆ ريكخستنەوى كورتخايەن و دريژخايەن لەم كەرتەدا

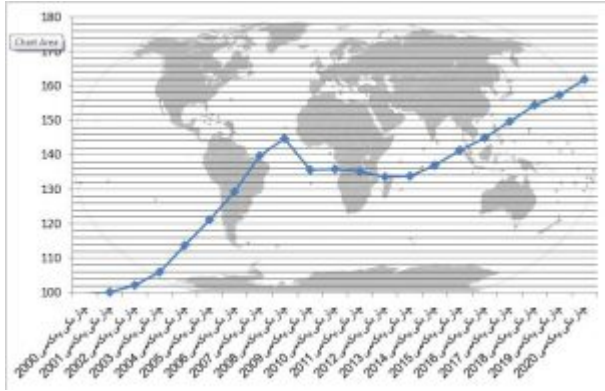
بەشى يەكەم: كەرتى خانوبەره و بەرزبوونەوى نرخ

بازارې خانوبەرهى هەرئىمى كوردستان و هەولير پايتهخت بەتاييەتيش بە قوناخى زيرينى سەردەمى خويدا تيدەپەرپت و، ژمارەى پرۆژەكانى خانوبەره بەتاييەت شوقە، كۆمەلگە و سىتییە نوپيەكانى نيو شارەكان لە گەشەکردنكی خیرادايە و ژمارەى ئەو پرۆژانەى ئیستا لەقوناخى تەواوووندان پەنجەكانى دەستى تپەراندوو و ئەوانەش كە كارىان تیدا دەكریت زياتر نەبن لە چەند هيندە كەمتر نين، كە جۆلەيەكى گەورەى لە بازارى كار، كەرەستەى خانوبەرهى نيوخويى و دەرەودا دروستکردوو. ليرەدا ئەوهى جيگەى سەرنجە

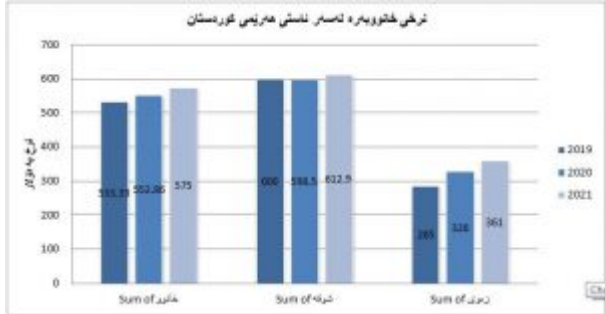
بەردەوامى بەرزبۆونەوھى نرخەکانە سەرەرای زیادبوونى پڕۆژەکان، بەلام ئەگەر تۆزىک وردبىنەوھە لە سى گۆرانکاری بنەپەرتى لە ھەرئىمى كوردستان و عىراق و جىھاندا بەگشتى، ئەوا لە ھەلەمى پرسیارەكەمان زیاتر نزیك دەبىنەوھە، ئەوانىش زیادبوونى ژمارەى دانىشتووان، گۆرپى دیمۆگرافىای دانىشتووان لە گوندنشىنەوھە بۆ شارنشىنى، گۆرانکارییە سیاسى، ئابوورى و كۆمەلایەتیەکان.

بەپى لىكۆلینەوھەىكى بازارى خانووبەرەى ناوھندى لىكۆلینەوھى رووداو، لەسالى 2019دا نرخى يەك مەتر دووجا خانوو لە ھەرئىمى كوردستان بە 575 دۆلار، نرخى يەك مەتر دووجا شوڤە بە 602 دۆلار و نرخى يەك مەتر دووجا زەوى نىشتەجىبوون بە 375 دۆلار لە ھەرئىمى كوردستان مامەلەى پىوھەكراوھ، لەكاتىكدا و لەسەردەمى كۆرۇندا كە جوئەى ئابوورى جىھان وەستا و گەشەى ئابوورى جىھان بە رىژەى جىاواز پاشەكشەى كرد و گەشەى بەرھەمى نىوخۆى عىراق بەرپۆژەى 12% پاشەكشەى كرد^[1] و نرخى نەوتى تىكساس لە خوار سەفرەوھە مامەلەى پىوھەكرا^[2]، بەلام سەرەرای ھەموو ئەمانە نرخى يەك مەتر دووجا خانوو و زەوى نىشتەجىبوون لە ھەرئىمى كوردستان بەرزبۆوھە لە چارەكى يەكەمى ئەمسالىشدا روو لە بەرزبۆونەوھە بووھ. لەپاستىدا بەرزبۆونەوھى نرخى خانووبەرە تەنیا پەيوەست نىبە بەھەرئىمى كوردستان، لە زۆرەى وئاتانى جىھان بازارى خانووبەرە روو لە بەرزبۆونەوھە بووھ، بەشۆوھەىكى بەپى ئىندىكسى سەندووڤى نەختىنەى جىھانى IMF لە دوو دەپەى رابردوودا نرخى خانوو زیادبووھ، وەكو لە گرافىكى يەكەمدا ھاتوھ، سەرەرای خرابى زۆرەى نىشاندەرە ئابوورىيەكان لەو سالىدا^[3]. ھەرۆھەا، نرخى شوپنە بازىگانىيەكان لە ھەرئىمى كوردستان رووى لەبەرزبۆونەوھە، بەشۆوھەىكى لەسالى 2019دا و لەسەر ئاستى ھەرئىمى كوردستان نرخى يەك مەتر دووجا 2068 دۆلار بووھ، بەلام لە چارەكى يەكەمى ئەمسال دا گەيشتووتە 2400 دۆلار، پروانە گرافىكى دوو لە بارەى نرخى يەك مەتر دووجا بازارى خانووبەرە (خانوو، زەوى نىشتەجىبوون و شوڤە) لەئىو گەپەك و پڕۆژەكاندا لە ھەرئىمى كوردستان.

گرافىكى يەكەم: نرخى بازارى خانووبەرە لە جىھاندا، سەرچاوھ: IMF،
تېپىنى، سالى 2000 بنەماى سەرەكى پىوانەكراوى نرخى خانووبەرە

سەرچاوھ: بازارى خانووبەرە لە ھەرئىمى كوردستان، ناوھندى لىكۆلینەوھى رووداو، 2021

گرافىكى دوو: بازارى خانووبەرە لەسەر ئاستى پارىزىگان و ھەرئىمى كوردستان

زىادبوونى ژمارەى دانىشتووان لە ھەرئىمى كوردستان ھەرچەندە بە ھەرورد بە عىراق و وئاتانى دىكەى ناوچەكە كەمە، بەلام بەپى خەملىاندنى دەستەى ئامارى ھەرئىمى كوردستان نزیكەى 6.3 ملیون كەس، لەكاتىكدا كۆى ژمارەى دانىشتووان عىراق بە ھەرئىمى كوردستان 40 ملیون كەسى تىپەپاندوھ^[4]، كە بەپى ئامارە نافەرمىيەكانىش بەگشتى كۆمەلگەى عىراقى و كوردستانى،

كۆمەلگەيەكى گەنج كە رېژەي 60% پېكدەھېنېت، ئەمەش نېشاندەريكي سەرەكى زيادبووني خواست بۇ لانكەيەكى ئارام بۇ ژيانكردن، ئېستا نەك تەنيا دانېشتوواني نيوخۇي ھەريمي كوردستان، بگرە دانېشتوواني پارېزگاكاني ديكەي عيراقېش بەتايبەت سوننەكان چاويان لەوہيە لە سەنتەري پارېزگاكاني ھەريمي كوردستان بژين بەھۇي بەردەستبووني پېداويستېيەكاني ژيان و سەقاميگيري زياتر بە بەراورد بە ناوچەكاني خۇيان.

لە لايەكى ديكەوہ، بە پېي راپۇرتي نەتەوہيەكگرتووەكان نيوہي دانېشتوواني سەر گۇي زەوي لەنيو شارەكاند دەژين و تاوہكو سالي 2030 نزيكەي دوو لەسەر سي روو لە شارەكان دەكەن و دەژين، ئەگەر ئەمە راستېي بۇ دانېشتوواني جېهان، ئەوا بېگومان لە دواي 2005وہ بۇ ھەريمي كوردستانېش راستە، ئامارە نافەرمييەكان و راپۇرتە ميدياييەكان باس كەمبوونەوہ و بگرە چۆلبووني زۆربەي گوندەكان لە ھەريمي كوردستان بەھۆكاري جياواز دەكەن^[5]. وەك كەمبوونەوہي داھاتي خيزانەكان، شەپي بەردەوام لەسەر سنوورەكان و گۇرانكارېيەكاني كەشوہوا، لەسەر روو ھەموو ئەمانەشوہ نەبووني پلاني حكومەتي فيدپالي بۇ چارەسەر كوردني كېشە بنەپتەيەكاني گوندەكان لەرووي ئەمنيەوہ و پلاني حكومەتي ھەريمي كوردستان بۇ گەياندني خزمەتگوزاري و پالېستېيكردي گوندنشىنان و داينكردني پېداويستېي گوندنشىنان وايكردوہ روو لە شارە گەرەكان بكن. ئەمەش راستەوخۇ كاريگەري لەسەر بازاري خواست و خستتەروو دەبېت. ھەرەھا، زيادبووني ژمارەي دانېشتوواني شارە گەرەكان و ھەبووني دەرھەتي كار بە بەراورد بە قەزا و ناحييەكان خاليكي ديكەيە كەوايكردوہ سەنتەري پارېزگاكاني ببنە سەنتەري بازاري خانووبەرە.

خاليكي ديكە گۇرانكارېيە سياسي، ئابووري و كۆمەلەيەتتەيەكان كە كاريگەرييەكي راستەوخۇ لەسەر نرخی خانووبەرە و بەرزبوونەوہي نرخیكان ھەبووہ لە ھەريمي كوردستان، لەرووي سياسي و ئەمنيەوہ ھاتني داعش و ھاتني بەشېك لە دانېشتوواني پارېزگا سوننيەكان بۇ سەنتەري پارېزگاكاني ھەريمي كوردستان و مانەوہيان بووہ ھۇي ھۆكاريكي بەھيز لەبەرزبوونەوہي خواست لە ھەمبەر خستتەروودا، ھەرەھا لەرووي ئابوورييەوہ، گۇرانكارېيەكاني دواي 2005 لە ھەريمي كوردستان پېي ناييە قۇناخېكي نوچ و داھاتي تاك و خيزان زياديكرد و كەرتي ئابووري گەشەكردنېكي خيزاي بەخۇوہ بيني، كە بە سەرمايەي زياتر لە 50 مليار دۇلار وەبەرھېنان لە كەرتە جياوازەكاندا ئەنجامدراوہ، ھەرەھا گۇرانكارېيە كۆمەلەيەتتەيەكاني وەك ژيان لەنيو شارەكان و شوقة بۇ دانېشتوواني قەزا و گوندەكان، قبوولكردني نەتەوہكاني ديكەي وەك عەرەب و رۇژئاويي، لەسەر روو ئەمانەشوہ مانەوہي ئاوارە و پەنابەران لە ھەريمي كوردستان كە نزيكەي 1 مليون كەس لە دانېشتوواني ھەريمي كوردستان پېكدەھېنېن، بە پېي راپۇرتي ژمارە 7، 7/9/2021 ناوہندي ھاوبەشي ھاوئاھەنگي و قەيرانەكان لە ھەريمي كوردستان ژمارەي ئاوارە و پەنابەران لە ماوہي دوو دەيەي رابردوودا وەك ئەوہي لە خستتەي بەكەم دا ھاتوہ.

خستتەي يەك: ژمارەي ئاوارە و پەنابەران لە ھەريمي كوردستان

سال	ژمارەي پەنابەران	ژمارەي ئاوارەي ناوخۇ	كۆي گشتي ژمارەي ئاوارەي ناوخۇ و پەنابەر
2003-2010	810,000	810,000
2011-2012	270,000	95,500	366,500
2013-2014	257,000	1,003,300	1,260,300
2015	227,107	1,248,024	1,505,024
2016	219,468	1,452,927	1,672,395
2017	273,499	1,190,187	1,463,686
2018	284,132	1,127,400	1,411,532
2019	247,450	792,915	1,040,365
2020	257,857	698,902	956,759
*2021	261,781	664,237	926,018

سەرچاوہ: راپۇرتي ژمارە 8، ناوہندي ھاوبەشي ھاوئاھەنگي قەيرانەكان لە وەزارەتي ناوخۇ

* سالي 2021 تەنيا ئاماري 9 مانگ

لەراستيدا ئەم ژمارەيە لە ئاوارە و پەنابەر كە يەك لەسەر ھەوتي كۆي دانېشتوواني ھەريمي كوردستان پېكدەھېنېت، زۆربەشيان لە دەرەوہي كەمپەكان بەتايبەت ئاوارەكان لەنيو سەنتەري شارەكان نېشتەجېبوون دايئەموي سەرەكي بەرزبوونەوہي خواست بۇ خانوو و شوقة و نرخی خانووبەرەيە لە ئەمسال و چەند سالي رابردوودا لە ھەريمي كوردستان. ئەگەر تواني كړننېشيان نەبوويت، بەلام بەكرئ

جیاوازییهکی دیکه ی نرخى خانووبه ره له ههریمی کوردستان و له سهنتهرى شارهکاندا له نیوان پرۆژهکان و گهههکی ته نیشته یاخود نزیک له پرۆژهکانی نیشتهجیوون، بۆ نموونه له شارى ههولێر، جیاوازییهکی گههه له خانووبهکی 200 مهترى له نیو پرۆژهی هیوا ستی و هه مان رووبهرى خانوو له گههههکانی ته نیشته پرۆژهکاندا که ته نیا دیوارێکیان جیاوازه. ههروهها جیاوازییهکی دیکه له ئاراسته ی پرۆژهکاندا، که له زۆربه ی پارێزگاکاندا چه قی پرۆژهکان که وتوووته چه ند شوینیکی شارهکهوه، وهک دروستبوونی زۆنی زێرین بۆ خانووبه ره و نیشتهجیوون له ههولێری پایتهخت.

له کۆتایی ئهم به شه دا ده توانین ئاماژه به وه بکهین به هۆی که مبوونه وه ی رووبه ری شارهکان و زیادبوونی ژماره ی دانیشتووانی نیو سهنته ری شارهکان به له بهرچاوگرتنی سن هۆکاره که ی سه ره وه، وایکردوو هه نرخى خانووبه ره روو له بهرزی بیته و به ردهوام خواست له هه مبه ر خستنه روودا زیاتریته، به لام ئه مه به مانای ئه وه ناییت که ئیره کۆتایی ئه م چیرۆکه یه، هه ر بۆیه ش له به شهکانی دیکه دا به وردی هه لوهسته له سه ره هه نده جیاوازهکان و که رتهکانی دیکه ده که ی و له به شی دووه مدا تیشک ده خه یه سه ر "که رتی خانووبه ره و خزمه تگوزاریه سه ره تاییهکان".

* لیکۆلینفان له ناوه ندی لیکۆلینه وه ی رووداو

سه رچاوهکان

[1]

<https://documents1.worldbank.org/curated/en/981071637593726857/pdf/Iraq-Economic-Monitor-The-Slippery-Road-to-Economic-Recovery.pdf>

<https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=46336> [2]

<https://www.imf.org/external/research/housing/index.htm> [3]

<https://www.rudaw.net/sorani/kurdistan/0211202139> [4]

<https://www.rudaw.net/sorani/kurdistan/2901202113> [5]